

הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן

ביעור מעשר ווידוי מעשר בתרגום אונקלוס

(מתוך "פרשגן" על ת"א)

"פרשגן" הוא חיבור בכתיבה שתכליתו להעמיד לקורא ביאור רציף לתרגום אונקלוס לתורה. דוגמאות ממנו נתפרסמו בעשור האחרון בבמות שונות וביניהן בדפי "שבת בשבתו" במשך כמה שנים.¹

לצד ניפוי ובירור נוסחי התרגום ובהשוואה לנוסחי התאג' — נבדקות סטיות תרגומיות לאורך כל התורה ופיתרון מוגש לקורא בהסתמך על מיטב מפרשי וחוקרי ת"א.

מלאכת הביאור כוללת השוואת התרגומים הארמיים עם ת"א,² בדיקת זיקתם של גדולי פרשנינו לתרגום וכן בסיוע פרויקט השו"ת שבבר אילן — נכללים ב"פרשגן" גם הסתמכויות הלכתיות המיוסדות על ת"א, כמותן פזורות למאות במרחבי ספרות הפסיקה.

וזאת למודעי: בדפוסים מצויים קיימים מאות שיבושים בת"א. המהדורה המדעית המוסמכת היא זו של אלכסנדר שפרבר ועליה מבוסס ה"פרשגן".³

1. ראה גם מאמריי "פרשת הקהל בתרגום אונקלוס", בתוך: ספר הקהל (עורך: הרב יהודה זולדן), כפר דרום, תשס"א, עמ' 25-37; "פרשת ביכורים בתרגום אונקלוס", בתוך: **ביכורי הארץ** (עורך: הנ"ל), כפר דרום, תשס"ג, עמ' 47-65; "פרשת נטע רבעי בתרגום אונקלוס", בתוך: **נטיעות הארץ** (עורך: הנ"ל), כפר דרום, תשס"ד, עמ' 245-252.
2. התרגומים הארמיים יהודים לתורה כוללים מלבד תרגום אונקלוס גם את הבאים: תרגום יוב"ע, תרגום ירושלמי (ת"י), תרגום נאופיטי (ת"נ) = תרגום שלם לתורה שנתגלה לפני כחמישים שנה. נחקר בהרחבה רבה ע"י הרב מ"מ כשר בכרכים כד ו-לה של "תורה שלמה", ותרגום הפשיטתא (שנחקר ונתבאר בידי הגאון ר' חיים הלר [=ר' חיים העליה, פשיטא הוא התרגום הסורי לתנ"ך, מועתק לכתב עברי עם הערות והגהות ובאורים, ספר בראשית, ברלין תרפ"ז; ספר שמות, ברלין תרפ"ט] ומחדש אצל ישעיהו מאורי, תרגום הפשיטא לתורה והפרשנות היהודית הקדומה, ירושלים תשנ"ה. בנוסף נמצאו שרידי תרגום רבים בגניזה הקהירית שנוהגים לצייןם כת"ג [תרגומי גניזה].
3. א' שפרבר, כתבי הקדש בארמית, כרך א: תרגום אונקלוס לתורה, לידן, 1959.

הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן

מהדורתו המיוסדת על בדיקת יותר מעשרים כתבי יד אשכנזים ספרדים ותימנים ועל דפוסים ראשונים המצטיינים בדיוקם, נחשבת למהימנה שבמהדורות וחשיבותה הרבה היא גם בתיעוד חילופי נוסחים (ח"נ). כמהדורות טובות המצויות בשוק יש לציין את "תורת חיים" של מוסד הרב קוק שבה נבדק נוסח ת"א ע"י הרב יוסף קאפח ז"ל וכן את מהדורת י' חסיד, "התאג' הגדול כתר תורה", ירושלים תש"ל (עם מבוא למהדורה [בכרך ה], מאת הרב יוסף קאפח). אע"פ שמהדורות אלה משקפות מסורות תימן של ת"א ופעמים הן שונות ממסורות שהיו לנגד עיני גדולי אשכנז וספרד, אלה מהדורות נקיות משגיאות שלא כדפוסים מצויים ואכמ"ל.

מן הראוי להזכיר שתרגום אונקלוס שונה מתרגומי ארץ ישראל בשתיים: בלשונו ובאופיו התרגומי, ושני אלה מקילים על הקריאה בו:

אצל התרגומים הארצישראליים (כגון התרגומים המופיעים בחומשים תחת השמות "יונתן בן עוזיאל", ו"תרגום ירושלמי" וכן ת"נ ות"ג) שגורה הארמית הגלילית הפחות מוכרת. זוהי הארמית של התלמוד הירושלמי או גם של מדרשי בראשית רבה או ויקרא רבה. כנגדם הארמית שבת"א קרובה לארמית הבבלית המוכרת מן התלמוד הבבלי.

בנוסף, ת"א נחשב כתרגום מילולי-פשטני: "מילולי" רוצה לומר תרגום מלה במלה ללא תוספות ו"פשטני" — תרגום המוסר את רווח הפסוק כפשוטו מבלי להוסיף מדרשים. בכך שונה אופיו מתרגומי ארץ ישראל המוגדרים כתרגומים מדרשיים-חפשיים: אלה תרגומים המשופעים בחומר רב שאינו מצוי בשפת המקור הכוללים לא פעם תוספות מדרשיות שאין להם אחיזה בכתוב.

דווקא מחמת אופיים המדרשי של תרגומי ארץ ישראל קל לזהות את מגמתם הפרשנית, שהרי הקורא מבחין בנקל בתוספות ובשינויים מלשון הכתוב. כנגד זאת תרגומו ה"תמים" של אונקלוס מכיוון שאין בו שינויים

ביעור מעשר ויודוי מעשר בתרגום אונקלוס

בולטים, מחייב עיון מדוקדק בכל תיבה תוך השוואת תרגומו על אתר עם מקומות אחרים בתורה.⁴

הקטע שלפנינו כולל את ה"פרשגן" לפסוקי ביעור מעשרות (דברים יד, כח-כט) ויודוי מעשרות (שם, כו, יב-טו). פרשני ת"א שבדרך כלל אינם ידועים, הזכרו בהערות בפירוט ביבליוגרפי מלא.

1. דברים יד, כח

מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא
והנחת בשעריך — מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעסר עללתך
בשתא ההיא ותצנע בקרןך

הנחת חפץ למשמרת מתורגמת בלשון הצנעה כמבואר בפסוק "ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת" (שם' טז, כג) "אצנעו לכוון". הואיל וכאן דרשו "והנחת בשעריך, אם אין שם עני הניחו באוצר" (ספרי דברים, קט) תרגם גם בזה "והנחת בשעריך" — "ותצנע בקרןך", לשון הצנעה.⁵

אבל בפרשת ביכורים תרגם הנחה כהורדה: "והניחו לפני מזבח ה' אלהיך" (דב' כו, ד) "והניחיה קדם מדבחה", עיין שם בטעם הדבר.

2. דברים יד, כט

ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה
אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה
ידך אשר תעשה — וייתי ליואָה אָרי לית ליה חילק ואחסנא
עמך וגיורא ויתמא וארמלתא דבקרןך ויכלון ויסבעון בדיל
דיברכינך ה' אלהיך בכל עובדי ידך דתעביד

4. להדגמת קריאה ראויה בת"א ראה ר"ב פוזן, "קריאה צמודה בתרגום אונקלוס", בתוך: עיוני מקרא ופרשנות (ו) — ספר זיכרון ליהודה קומלוש (עורכים: ר' כשר – מ' צפור), רמת גן, בר אילן תשס"ג, עמ' 193-215.

5. דרשת ספרי מובאת בסגנון אחר בפירוש המאירי לנדרים פד ע"ב: "כתוב אחד אומר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה, דב' כו, יב, וכתוב אחד אומר והנחת בשעריך. כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים". גם לפי גרסה זו המובאת בשם ר"ת בתוספות נדרים שם וגם פירושי הרא"ש והר"ן שם, מובן התרגום בלשון הצנעה.

אף על פי שהשמות אַחְזָה וּנְחֻלָּה נגזרים משורשים שונים — אחוזה משורש "אחז" ונחלה מ"נחל" — שניהם מתורגמים בשם משותף אַחְסָנָא: אַחְזָה כגון: "תנה לנו אַחְזָה בתוך אחי אבינו" (במ' כז, ד) "הב לנא אַחְסָנָא בגו אחי אַבּוּנָא". נְחֻלָּה כבפסוקנו "חלק ונחלה" — "חולק ואַחְסָנָא", "ונתתם את נחלתו לאחיו" (במ' כז, ט) — "וְיִתְּנוּ יְת אַחְסָנְתִּיהָ לְאַחֹהֵי" וכן בכל מקום.

מדוע מתורגמים אַחְזָה וּנְחֻלָּה בשם המשותף אַחְסָנָא? שכן העברית מתארת את הסיבה לקניין הקרקע; פעמים שהיא נקנית מאחר והקונה אוחז בה ולפעמים היא באה מכח ירושה, וזהו אַחְזָה או נְחֻלָּה. אבל הארמית מבטאת את האופן של תפיסת הקרקע המחייב "קניין חזקה" שהיא ההתגברות והתחזקות על הקרקע. רעיון זה מובע בשם אַחְסָנָא מופעל "חסן", לשון חוזק, דוגמת "וְחָסֵן הוּא כְּאַלוּנִים" (עמוס ב, ט) וכן בארמית המקראית "בְּתִקְוָה חֲסִנִי" (דני' ד, כז). מטעם זה כל אַחְזָה מתורגם אַחְסָנָא זולת הצירוף "אַחְזָה נחלה" (במ' כז, ז) שתרגומו "אַחְזָה אַחְסָנָא" כדי שלא לכפול לשון אַחְסָנָא. על פי רעיון זה נתחדש בלשון חז"ל המושג קניין חֲזָקָה לציון בעלות על קרקע כגון "נעל וגדר ופרץ... הרי זו חזקה" (משנה, בבא בתרא ג, ג).

וכן באמצעות הארמית מובן היטב הצירוף אַחְזָה עוֹלָם שמשמעו קניין לצמיתות: התרגום בלשון חוסן כגון "ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אַחְזָה עולם" (בר' מח, ד) "אַחְסָנָה עֲלָם", מלמד על קניין שאינו ניתן לשבירה.

3. דברים כו, יב

כִּי תִכְלֶה לַעֲשֹׂר אֶת כָּל מַעֲשֵׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנָה
הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לְלוֹי לַגֵּר לִיתוּם וְלֹאֲלִמְנָה וְאָכְלוּ בְּשַׁעֲרֶיךָ וּשְׂבָעוּ
— אֲרִי תְּשִׁיבִי לַעֲסָרָא יְת כָּל מַעֲסָר עֲלִלְתָּךְ בְּשַׁתָּא תְּלִיתִיתָא
שָׁנָה מַעֲסָרָא וְתִתִּין לְלִיּוֹאָה לְגִיּוֹרָא לִיתְמָא וּלְאַרְמְלָתָא וַיִּיכְלוּ
בְּקִרְוֵךְ וַיִּסְבְּעוּ

א. "כי תִּכְלֶה לַעֲשֹׂר" מתורגם "אֲרִי תְּשִׁיבִי לַעֲסָרָא" בפועל "שצה" כמו שתרגם גם "ויכל משה את המלאכה" (שמ' מ, לג) "וְשִׁיבִי מִשָּׁה", "כאשר פָּלָה לדבר אל אברהם" (בר' יח, לג) "כִּד שִׁיבִי לְמִלְלָא". אבל בתרגומים מן הגניזה וכן בת"נ תרגמו "ארום תשלמון למעשרה", בפועל "שלים". מדוע לא תרגם אונקלוס כמותם והרי הוא עצמו תרגם "כִּלּוּ מעשיכם" (שמ' ה, יג)

ביעור מעשר ווידוי מעשר בתרגום אונקלוס

"אֲשְׁלִימוּ עֲבִידְתְּכוֹן", "מדוע לא כִּלִּיתֶם חֻקְכֶם" (שם שם יד) "מִדִּין לֹא אֲשְׁלִימְתוּן":

לשון אחר, פועל כִּלָּה (פִּעַל) או כִּלָּה (פִּעַל) במשמע נִגְמַר, תִּם, אָפַס מתורגם באונקלוס "שצה" אבל גם "שלים", מהו הכלל בדבר? לדעת "נפש הגר" ההבחנה היא תחבירית:⁶

"שִׁיְצִי" מתרגם על הפועל שכלה וגמר פעולתו: "ויכל אלהים" (בר' ב, ב) "וְשִׁיְצִי ה'". שְׁלִים מתרגם על גמר הדבר כמו "ויכלו המים מן החמת" (בר' כא טו) "וְשִׁלְּמוּ מִיָּא".

כלומר "כלה" המתייחס למושא מתורגם "שלים" כמו "ויכלו המים מן החמת" (בר' כא, טו) "וְשִׁלְּמוּ מִיָּא". לכן גם "וַיִּתֶּם הַכֶּסֶף מֵאֲרֶץ מִצְרַיִם" (בר' מז, טו) המוסב למושא (הכסף) מתורגם "וְשִׁלְּמוּ כֶּסֶף" וכמוהו "כי אָפַס כֶּסֶף" (שם) "אֲרִי שְׁלִים כֶּסֶף". אבל "כלה" המוסב לנושא ("הפועל") מתורגם "שצה" וזהו "ויכל אלהים ביום השביעי" - "וְשִׁיְצִי ה' בְּיוֹמָא שְׁבִיעָא". גם כאן "כי תִּכְלֶה לַעֲשֹׂר" מוסב לפועל, לכן תרגם "אֲרִי תְשִׁיְצִי לַעֲסָרָא" בפועל "שצה" לנושא, למפריש.⁷

6. חלק ב, מבוא, עמ' 21 [=ר' מרדכי לעווענשטיין, נפש הגר: באור רחב על תרגום אונקלוס, א-ב, בילגורייא עת"ר].

7. כתב "מתורגמן" (ערך שצה): "רוב לשון השמדה מתורגם בלשון שיצאה". השווה, "ונשמדתני אני וביתני" (בר' לד יח) "וְאֲשִׁיְצִי אֲנָא וְאֶנְשׁ בֵּיתִי", "ונכרתה הנפש ההוא" (בר' יז יד) "וְיִשְׁתִּיְצִי אֲנָשָׂא הַהוּא", "ותכחז מן הארץ" (שם' ט טו) "וְאֲשִׁיְצִיתָא מִן אֲרֶעָא", "ויאכלמו כקש" (שם' טו ז) "שִׁיְצִינִין כְּנֹרָא לְקֶשָׂא". [=ר' אליהו בחור, מתורגמן,

איזנא, ש"א (=Lexicon chaldaicvm avthore Eliia Levita, Isnae 1541).

וראה "ערוך השלם" (ערך שץ 3) שגזר שִׁיְצִי מבנין שפִּעַל של פועל יָצָא ומשמעו "כליה וגמירה". [=א' קוהוט (מהדיר), ערוך השלם, א-ח (כולל את ה"ערוך"), לרבינו נתן מרומי, מוסף הערוך לרבי בנימין מוספיא והוספות המהדיר], וינא תרל"ח-תרנ"ב. ש' קרויס, תוספות ערוך השלם (כרך ט), ניו יורק תשט"ו].

עוד לתרגומי "כלה" עיין "את קברו לא יכלה ממך" (בר' כג ו) "לֹא יִכְלִי (ח':נ): יִמְנַע מִיָּדְךָ", "עד אם כלו לשתות" (בר' כד יט) "עַד דִּיסְפָּקוֹן לְמִשְׁתִּי", "ותכל תלונותם מעלי" (במ' יז כה) "וְיִסוּפִין תְּנַרְעֵמְתְּהוֹן מִן קְדָמִי".

הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן

ב. אונקלוס תרגם "בשנה השלישית שנת המעשר" "בשנת תליתיתא שנת מעסרא", בתרגום מילולי כדרכו. אבל תרגומי ארץ ישראל הנוטים להרחבות מדרשיות הוסיפו "בשנה השלישית" "בשנת תליתיתא דשמיטיתא", השנה השלישית לשמיטה (יוב"ע), או גם "בשנת תליתיתא דהיא מעשר מספינייה" בשנה השלישית שהיא מעשר עני (תרגומי גניזה ות"נ).

ומכל מקום לא ברור טעם החילוף שנה/שנתא שבת"א: "בשנה השלישית" — "בשנת תליתיתא" אבל "שנת המעשר" — "שנת מעסרא". לכן הגיה "מרפא לשון" גם בשני "שנתא דמעסרא".⁸

4. דברים כו, יג

ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתו ללוי ולגר ליתום ולאמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי — ותימר קדם ה' אלהיך פליתי קודש מעסרא מן ביתא ואף יהבתייה לליוואה ולגיורא ליתמא ולארמלתא ככל פקודך דפקידתני לא עברית מפקודך ולא אתנשיתי

א. כתב רד"ק: "ובערתי הרע מקרבך (דב' יג, ו), בערתי הקדש, וכל הדומים להם — ענין הכרתה והסרה".⁹ והנה בפסוקים אלה תרגם אונקלוס בפועל "פלה": "ובערתי הרע מקרבך" — "ותפלי עביד דביש מבינד", "בערתי הקדש מן הבית" — "פליתי קודש מעסרא מן ביתא". כנגד זאת "כי אם יהיה לבער קין" (במ' כד כב) שגם הוא "ענין הכרתה והסרה" תרגם "ארי אם יהי לשיצאה שלמאה", בפועל "שצה".

8. [= ר' יחיא זכריה קורח, מרפא לשון, בתוך: י' חסיד (מהדיר), התאג' הגדול כתר תורה, עם חמישים פירושים ואלה מן החדש: חלק הדקדוק, מרפא לשון, מחברת הכללים, מאמר ברית הלשון, א-ה, ירושלים תש"ל]. אכן הצורות שנה/שנתא משמשות שתיהן בת"א וקשה לעמוד על ההבחנה ביניהן. ולדוגמה "מרישית השנה ועד אחרית שנה" (דב' יא, יב) "מרישה דשנתא ועד סופה דשנתא". אבל "היצא השדה שנה שנה" (דב' יד, כב) "דיפוק חקלא שנה שנה".

9. רד"ק, "שרשים", בער. אבל בער האמור אצל אש כגון "המבער את הבערה" (שמ' כב, ה) זהו לדעת רד"ק "ענין דליקה ושריפה" [ולכן תרגומו "דאדליק ית דליקתא", כמבואר ב"פרשגן" שם].

וקשה, מאחר שפועל "שצה" עניינו כליון והכרתה [כמו: "עד פלתו אתך מעל האדמה" (דב' כח, כא) "עד דישיצי יתך"], מדוע לא תרגם גם "ובערת הרע" או "בערתי הקדש" בפועל "שצה" כמו שתרגם "לבער קין"? יתר על כן, שמושו בפועל "פלה" נראה כתרגום שאינו ממין העניין שהרי שורש פל"ה מביע את רעיון ההפרשה והבדלה בלבד [השווה: "אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל" (שמ' יא ז) — "דיפריש ה'"] אבל אינו מספק את הוראת ההכרתה המשתמעת מפועל "שצה"?

התשובה היא שהפסוק "לבער קין" מביע את רעיון הכילוי בלבד ולכן תרגם בו "שצה". כנגד זאת "ובערת הרע מקרבך והנשארים..." (דב' יט, יט-כ) מביע רעיון כפול: כילוי הדבר ("הרע") והישרדות מה שסביבו ("הנשארים"). לכן להבעת שני הרכיבים — איבוד חלק מתוך שארית מתקיימת — ביכר אונקלוס לתרגם באמצעות פל"ה, שהוראתו היסודית, הפרדה והבדלה, מספקת את שניהם אף כי בדוחק. וכן כאן: "בערתי הקדש מן הבית" מדבר על כילוי הקודש והשארת החולין, על כן תרגם גם כאן "פליתי", הבדלתי והפרשתי.¹⁰ ומה שתרגם בפסוק הבא "ולא בערתי ממנו בטמא" — "ולא חליפית מניה במסאב" יתבאר שם.

ב. "בערתי הקדש" מתורגם "פליתי קודש מעסרא". לכאורה התוספת מעסרא באה ללמד שמדובר במעשר שני שהוא קודש בניגוד למעשר ראשון שהוא חולין. ואולם תוספת זו הנראית מיותרת, סותרת להלכה שהרי חז"ל פירשו "בערתי הקדש מן הבית" — זה מעשר שני ונטע רבעי" (ספרי דברים שג, מעשר שני ה י) ואם כן מדוע לא הזכיר גם נטע רבעי? מטעם זה סבר "נתינה

10. וכן בלשון חז"ל "לא יפלה את כליו" (משנה, שבת יא ע"א) שמשמעו: לא יסירם ויפרידם מבגדיו, ולא דווקא לא ישמידם. וכן ברש"י שם: "ולא יפלה את כליו — מבער כנים מבגדיו. דמתרגמינן: בערתי — פליתי".

בדברינו מתבאר ששיקול המתרגם הוא תחבירי. כלומר, אונקלוס מבחין בין פועל מן השורש בע"ר שיש אחריו מושא יחיד כגון "לבער קין", והוא מתורגם באמצעות פועל מן השורש שצ"ה לבין פועל מן בע"ר המצריך שני מושאים כגון "ובערת הרע מקרבך" (שני המושאים הם: [1] הרע: בערת הרע; [2] קרבך, המצריך מ"ם היחס: ובערת מקרבך), ומתורגם באמצעות פועל מן פל"ה.

ועיין גם "כי תחבט זיתך לא תפאך אחריד" (דב' כד, כ) "לא תפלי בתך". על פי הדמיון הצלילי תפאך=תבער תרגם גם שם "לא תפלי" כתרגומו כאן "בערתי" — "פליתי".

לגר" למחוק מְעַסְרָא.¹¹ בדוחק יש לומר שהמתרגם הזכיר מעשר שני בלבד "שעיקר הוידי במעשר הוא" (ורמב"ם הל' מעשר שני יא, יד).¹² מטעם זה יצא "מרפא לשון" נגד הנוסחים שגרסו "פְּלִיְתֵי מְעַשֵּׂר קוּדְשָׁא", בהיפוך הסדר. וכתב שאין לזוז מנוסח "פְּלִיְתֵי קוּדְשֵׁי מְעַסְרָא" כי "סתם קודש הוא מעשר שני, ושם מְעַסְרָא הוא תוספת לפרש אותו... לכך הקדימו שיהיה הוא העיקר ולא טפל".

5. דברים כו, יד

לא אכלתי בְּאֲנִי מִמֶּנּוּ ולא בערתי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא ולא נתתי ממנו לַמֵּת שִׁמְעָתִי בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צוִּיתֵנִי — לֹא אֲכָלִית בְּאֲבָלֵי מְנִיָּה וְלֹא חֲלִיפִית מְנִיָּה בְּמִסְאֵב (ח"נ: בְּדַמְסָאָב וְלֹא יְהִבִית מְנִיָּה לְמֵית (ח"נ: עַל מֵית) קַבִּילִית לְמִימְרָא דְה' אֱלֹהֵי עֲבָדִית כְּכֹל דְּפִקִּידְתָּנִי

א. אונקלוס תרגם "לא אכלתי בְּאֲנִי" — "לֹא אֲכָלִית בְּאֲבָלֵי" וכן הוא גם בתרגומי ארץ ישראל. והתרגום קשה, שהרי על פי ההלכה מעשר שני אסור לאונן בלבד אבל לְאָבֵל הוא מותר, ומדוע תרגם "בְּאֲבָלֵי"? ואין לומר שתרגם בלשון אבלות כי שם אֲנִינֹת לא קיים בארמית כמוכח מתרגום "ותקרא שמו בן אֲנִי" (בר' לה, יח) "בֶּר דְּוִי". זה אינו, שזהו לצורך מינוח הלכי אונקלוס עשוי להעתיק מלים עבריות בתצורה ארמית כגון "וכתבתם על מְזֻזֹת ביתך" (דב' ו, ט) "עַל מְזֻזִין", לעומת "ונתנו על שתי המְזֻזֹת" (שם' יב, ז) "עַל תְּרִין סַפִּיָּא", ואם כן היה לו לתרגם גם כאן בלשון אֲנִינֹת?

11. "אפשר שהיה נכתב בצדו "מעשר" ובא תלמיד טועה והכניסו בפנים". [= ר' נתן אדלר, **נתינה לגר**: באור על תרגום אונקלוס, בתוך חומש (דפוס ראם) עם עשרה פירושים, וילנה תרל"ד].

12. התוספת מְעַסְרָא קיימת בשני פסוקים נוספים שנתבארו במקומם: "ואיש את קדשיו לו יהיו" (במ' ה ז) — "וְגִבֵּר יְת מְעַסֵּר קוּדְשֵׁיהִי דִּילְיָה יְהִי". וכן "רַק קְדָשֶׁיךָ ... תִּשָּׂא" (דב' יב כו) — "לְחֹד קוּדְשֶׁךָ ... תִּטּוֹל" אבל בח"נ: "מְעַשֵּׂר קוּדְשֶׁךָ".

ביעור מעשר ויידוי מעשר בתרגום אונקלוס

ואולי הטעים "בְּאֲבָלֵי" כי לפי ההלכה שאנינות יום ראשון דאורייתא אסור האבל באכילת מעשר שני גם בסעודת ההבראה שלאחר הקבורה.¹³ והואיל ובזמן המקרא וגם בתקופת המשנה היו רגילים לעשות משתה כדי לנחם את האבל,¹⁴ בא להזהיר שגם אז לא יאכל מעשר שני.

ב. "וְלֹא בְעֵרְתִּי מִמֶּנּוּ בְטָמֵא" — "וְלֹא חֲלִיפִית מִנֶּיהָ בְּמִסְאֵב" הוא תרגום חריג, שהרי מבחינה לשונית ועניינית ראוי לתרגם גם כאן בפועל "פלה" דוגמת הפסוק שלפניו: "בְּעֵרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת" — "פְּלִיטִי קוֹדֵשׁ מִעֶסְרָא מִן בֵּיתָא".¹⁵ מסתבר שהשינוי תרגומי רומז להלכה: בכתוב נאסר ביעור "הקודש" (מעשר שני) "בטמא", היינו איסור אכילתו בטומאה. ואולם נפסקה הלכה שאסור גם למכרו או להחליפו עקב קדושתו: "מעשר שני אין מוכרין אותו ... ואין מחליפין אותו" (מעשר שני א א); "לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת, דברי רבי אליעזר. אמר לו רבי עקיבה: אם למת אם לחי אסור. ומה תלמוד לומר "למת"? **שלא החלפתי** אפילו בדבר טהור" (ספרי דברים, שג). הלכה זו נרמזה בת"א "וְלֹא חֲלִיפִית".

ו"מרפא לשון" ניסה לפרש את "חליפית" גם על יסוד קרבה לשונית:

נראה שתרגם בְּעֵרְתִּי בחילוף, כמו: עֲבַרְתִּי שהוא קרוב ללשון חליפין, כמו שהם נרדפים בתאריהם: חָלַף עָבַר ויש' ח, ה; שה"ש ב, יא). וזהו ביאור "לא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ". וכוונתו בביאור הכתוב כמ"ש במשנה ריש מעשר שני: "מעשר שני אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו". וקורא הכתוב לחליפין "טמא" במקום חולין, לפי שהוא הפך הקודש גם כן. ושיעורו: לא העברתי ממנו בחולין.

13. רמב"ם הלכות מעשר שני ונטע רבעי ג, ה — ו: האוכל מע"ש באנינות של תורה לוקה שנאמר לא אכלתי באוני ממנו... איזהו אונן? זה המתאבל על אחד מן הקרובים שהוא חייב להתאבל עליהן, וביום המיתה הוא אונן מן התורה".

14. במקרא כגון בשמ"ב ג, ה: "וַיָּבֵא כָל הָעָם לְהַבְרֹת אֶת דָּוִד לְחֶם בְּעוֹד הַיּוֹם" וכן בירמ' טז, ז: "וְלֹא יִפְרְסוּ לָהֶם עַל אֶבֶל לְנַחְמוֹ עַל מוֹת". ובזמן המשנה כגון כתובות ח ע"ב: "אמר עולא, ואמרי לה במתניתא תנא: עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל, שלשה קודם אכילה — כדי לפתוח את בני מעיו, שלשה בתוך אכילה — כדי לשרות אכילה שבמעיו, וארבעה לאחר אכילה".

15. ואכן תיוב"ע ות"נ שומרים על שוויון תרגומי: "בערתי הקדש" — הא אפרשנו/אפרישינו. "ולא בערתי בטמא" — ולא אפרשית/אפרשן.

הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן

ואף על פי שחידושו הלשוניים דחוקים (וחלף=עבר, בערתי=העברתי), הוא צודק בגישתו העקרונית: לא פעם באות סטיות תרגומיות בת"א כדי לשקף את ההלכה.¹⁶

ג. "בְּטִמָּא" — "בְּמִסְאֵב" אבל בחילופי נוסחים: "בְּדַמְסָאֵב". חז"ל דרשו (ספרי דברים, שג): "ולא בערתי ממנו בטמא — בין שאני טמא והוא טהור ובין שאני טהור והוא טמא". שני הנוסחים משקפים את שתי ההלכות: "אני טמא" — "בְּמִסְאֵב", "הוא טמא" — "בְּדַמְסָאֵב".

ד. גם בתרגום "וְלֹא נִתְּתִי מִמֶּנּוּ לְמֵת" יש חילופי נוסחים: "וְלֹא יִהְיֶינָה מִנֵּיהּ לְמֵית" או "עַל מֵית". ברוב הנוסחים גרסו "לְמֵית" שמשמעו לצורך המת, כדרשת חז"ל: "לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת" (ספרי דברים, שג). ואולם "עַל מֵית" יכול להתפרש להניחו עליו. נוסח זה מתאים לדרשת ריש לקיש הלומד מכאן שמותר לסוד בשמן מעשר שני שנטמא: "למת הוא דלא נתתי, הא לחי דומיא דמת נתתי. איזה דבר ששואה בחיים ובמתים? הוי אומר: זו סיכה" (יבמות עד ע"א).¹⁷

6. דברים כו, טו

הַשְּׂקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבִרְדָּךָ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל
וְאֵת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אֶרֶץ זֶבֶת
חֶלֶב וְדָבֶשׁ — אֶסְתַּכִּי מִמֶּדְוָר קִוְדְשְׁךָ מִן שָׁמַיָא וּבִרְדָּךָ יְתַּעַמְדָּךָ
יְתַּיִשְׂרָאֵל וְיִתַּי אֶרְעָא דִּיהִבְתָּ לְנָא כְּמָא דְקִימְתָא לְאַבְרָהָם
אֶרְעָא עֲבָדָא חֶלֶב וְדָבֶשׁ

תרגום המילים "הַשְּׂקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשְׁךָ" קשה: "השקיפה" — "אֶסְתַּכִּי" נשמע כהגשמה, שהרי גם בהקשר האנושי, כגון באברהם, תרגם "וַיִּשְׁקֹף עַל פְּנֵי סֹדֶם וְעַמֶּרְהָ" (בר' יט, כח) "וְאֶסְתַּכִּי". עולה אפוא שפועל "סכה" מתאר תפיסה חושית, ראיית העין, דבר שאינו ניתן להאמו' על הקב"ה.

16. גם "באורי אונקלוס" פירש בְּעֶרְתִּי כמו עֲבָרְתִּי, שהוראתו בארמית חליפין: "לא יחליפנו ולא ימיר אתנו" (ויק' כז י) "לֹא יְחַלְפִינִיהּ וְלֹא יַעְבֵּר יְתִיהּ". [ר' שמשון ברוך שפטל (שעפטעל), באורי אונקלוס, מינכן תרמ"ח].

17. "באורי אונקלוס".

ביעור מעשר ווידוי מעשר בתרגום אונקלוס

גם תרגום "ממעון קדשך" "ממדור קודשך" קשה: מכיוון שמדור הוא תא שגבולותיו קבועים [השווה: "קנים תעשה את התבה" (בר' ו, יד) "מדורין תעביד ית תיבותא"] ראוי היה לת"א להמנע מייחוס מדור לקב"ה, שהוא מונח מוחשי ומגביל. ואמנם לעקיפת הצליל המגשים, בתרגומי ארץ ישראל ייחסו את ה"מדור" ל"שכינת קדשו" (תיוב"ע) או ל"יקר קדשו" (ת"נ) ולא לעצמותו יתברך.

לפתרון "השקיפה", עיין בביאורנו לפסוק "וישקף ה' אל מחנה מצרים" (שמ' יד, כד) "ואסתכי ה'". לבעיית מדור, עיין בפסוק מענה אלהי קדם" (דב' לג, כז) "מדור אלהא דמלקדמין".